



Wojciech Jędrzejewski*, Michał Romańczuk**

Bezpieczeństwo Azji Centralnej w kontekście strategii współpracy USA i ChRL z państwami regionu

Wprowadzenie

Współczesny system międzynarodowy podlega dynamicznej transformacji, w wyniku której Chińska Republika Ludowa (ChRL) wyrasta na jedno z dwóch – obok Stanów Zjednoczonych Ameryki (USA) – wiodących mocarstw światowych. Wynikiem tej zmiany jest rywalizacja o wpływy między obiema potęgami w różnych częściach globu. Jednym z takich obszarów jest zasobna w surowce energetyczne Azja Centralna¹, w której po rozpadzie Związku Radzieckiego powstała „szara strefa” bezpieczeństwa. O znaczeniu tego obszaru dla globalnego układu sił w systemie międzynarodowym pisali już tacy klasycy myśli geopolitycznej jak Halford J. Mackinder. Według jego koncepcji świat składa się z oceanów oraz ogromnej masy kontynentalnej – tzw. Wyspy Świata (*World Island*) – obejmującej Afrykę, Azję i Europę, a stanowiącej historyczne centrum rozwoju ludzkości. W tym ujęciu kluczem do panowania nad wydarzeniami w polityce globalnej jest władanie centrum „Wyspy Świata”, czyli Heartlandem obejmującym właśnie Azję Centralną².

* Magister, doktorant w Instytucie Politologii i Europeistyki, Uniwersytet Szczeciński.

** Doktor, Katedra Badań nad Konfliktami i Pokojem, Uniwersytet Szczeciński.

¹ W artykule terminy „Azja Centralna” i „państwa Azji Centralnej” odnoszą się do: Republiki Kazachstanu, Republiki Kirgistanu, Republiki Tadżykistanu, Turkmenistanu oraz Republiki Uzbekistanu.

² H.J. Mackinder niejednokrotnie zmieniał zasięg Heartlandu. Raz pokrywał się on z obszarem dzisiejszej Federacji Rosyjskiej, a raz poszerzano jego zasięg o Mongolię, Tybet, Azję Centralną, Afganistan, Beludżystan i Iran. A. Cianciara, *Klasyczne koncepcje geopolityczne*, [w:] *Geopolityka*, red. A. Dybczyński, Warszawa 2013, s. 58–59.

Celem artykułu jest krytyczna analiza porównawcza modeli współpracy USA i ChRL z państwami Azji Centralnej pod kątem ich implikacji dla bezpieczeństwa w regionie. Badania przeprowadzono w oparciu o literaturę przedmiotu oraz analizę źródeł, w postaci wystąpień Sekretarz Stanu USA Hillary R. Clinton³ oraz Prezydenta ChRL Xi Jinpinga⁴ prezentujących aktualne strategie obu mocarstw względem regionu. Elementem je łączącym jest odwołanie do idei Jedwabnego Szlaku. Za punkt wyjścia przyjęto krytyczną analizę tychże strategii obejmującą kwestie: zasięgu geograficznego i głównych adresatów; priorytetowych obszarów kooperacji; celów współpracy i metod ich osiągnięcia, źródeł finansowania i zaangażowania zasobów w ich realizację. Następnie zbadano skutki obu inicjatyw strategicznych dla bezpieczeństwa (regionalnego i narodowego) w Azji Centralnej. W tym celu najpierw porównano zgodność planów działań obu mocarstw w regionie ze współczesnymi wyzwaniami i zagrożeniami dla bezpieczeństwa w Azji Centralnej. Następnie przeanalizowano zakres, w jakim cele i interesy zdefiniowane w strategiach determinują konflikt między uczestnikami polityki regionalnej, stwarzając tym samym ryzyko destabilizacji bezpieczeństwa w Azji Centralnej.

Amerykańska i chińska strategia względem Azji Centralnej

Strategię współpracy USA z regionem Azji Centralnej, której część stanowi tzw. Inicjatywa Nowego Jedwabnego Szlaku⁵, zaprezentowano 20 lipca 2011 r. w miejscowości Madras, w trakcie wizyty amerykańskiej Sekretarz Stanu H.R. Clinton w Indiach⁶. Przedstawiono ją w trzeciej, ostatniej części wystąpienia, po omówieniu planów odnoszących się do relacji amerykańsko-indyjskich oraz działań na rzecz stabilności Afganistanu w związku z zakończeniem misji ISAF i ograniczaniem obecności sił zbrojnych.

³ H.R. Clinton, *India and the United States: A Vision for the 21st Century, Chennai, India 20.07.2011*, Oficjalna strona Departamentu Stanu, <http://www.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2011/07/168840.htm> [dostęp: 23.06.2014].

⁴ Си Цзиньпин, *Укреплять дружбу народов, вместе открыть светлое будущее. Выступление Председателя КНР Си Цзиньпина в Назарбаев Университете, Астана, Казахстан 07.09.2013*, Oficjalna strona ambasady ChRL w Kazachstanie, <http://kz.china-embassy.org/rus/zhgx/t1077192.htm> [dostęp: 23.06.2014]. Wybór przemówień jako podstawy źródłowej do analizy porównawczej uwarunkowany jest względami metodologicznymi. O ile w przypadku ChRL w 2015 r. zaprezentowany został dokument szczegółowo przedstawiający strategię tego kraju względem Azji Centralnej, o tyle strategia administracji Prezydenta Baracka Obamy względem regionu znana jest jedynie z oficjalnych wystąpień jej przedstawicieli. Jednocześnie biorąc pod uwagę, że treść przemówień programowych w trakcie wizyt zagranicznych podlega wcześniejszemu przygotowaniu i konsultacjom, wystąpienia takie mogą stanowić wiarygodne i miarodajne źródło informacji na temat polityki zagranicznej państw.

⁵ Z amerykańskich dokumentów dotyczących relacji z Azją Centralną, a odwołujących się do idei Jedwabnego Szlaku należy wskazać *Silk Road Strategy Act*, przyjęty 29 listopada 1999 r., a następnie zaktualizowany w 2006 r. Był to jednak dokument wypracowany przez Kongres USA, nie zaś administrację prezydencką odpowiedzialną w ustroju amerykańskim za politykę zagraniczną.

⁶ Był to etap po podróży z Turcji (15–17.07.2011 r.) i Grecji (17–18.07.2011 r.) do Indonezji (21–25.07.2011 r.), gdzie odbyło się posiedzenie Stowarzyszenia Narodów Azji Południowo-Wschodniej oraz inne spotkania z partnerami USA w regionie Azji-Pacyfiku.

W amerykańskiej strategii wyróżnić należy trzy sfery współpracy z państwami Azji Centralnej: polityczną, militarną oraz gospodarczą. Strategia USA przewiduje wzmocnienie bezpieczeństwa politycznego poprzez budowę w Azji Centralnej regionu otwartego na świat, w którym pokojowo współdziałają dobrze zarządzane państwa demokratyczne z funkcjonującymi społeczeństwami obywatelskimi oraz o gospodarkach rynkowych. Jako instrument realizacji tego celu i promocji wartości demokratycznych w regionie wymieniono współpracę z Indiami i wsparcie przemian zachodzących w tym kraju. Władze USA przyjęły, że odnoszące sukces ekonomiczny i odnotowujące dynamiczny rozwój gospodarczy Indie, jako państwo demokratyczne, a zarazem wzrastające regionalne i globalne mocarstwo, będą dla państw Azji Centralnej przykładem korzyści wypływających z transformacji i przyjęcia wartości takich jak otwartość, tolerancja i pluralizm.

W sferze bezpieczeństwa militarnego strona amerykańska za priorytet uznała zapewnienie stabilności wewnętrznej Afganistanu. Władze USA wskazały, że wymaga to rozwiązania sporów (wewnętrznych i międzypaństwowych) oraz włączenia do życia politycznego podmiotów odgrywających do tej pory dysfunkcyjną rolę, w tym np. ruchu Talibów. W celu przeciwdziałania zagrożeniom ze strony ruchów ekstremistycznych i grup terrorystycznych, w strategii amerykańskiej przewidziano wykorzystanie – obok dialogu politycznego, promocji standardów i instytucji demokratycznych – także instrumentów militarnych oraz wzmocnienie potencjału obronnego państw Azji Centralnej. Ponadto wskazano, że pomimo zaplanowanego wycofania sił NATO z Afganistanu, kraj ten pozostanie odbiorcą amerykańskiej pomocy wojskowej, a na jego terytorium, na podstawie porozumienia międzyrządowego, w dalszym ciągu stacjonować będą siły zbrojne USA.

W sferze gospodarczej, jako cel władz USA, przyjęto wzrost integracji Azji Centralnej ze światowym systemem gospodarczym poprzez rozwój powiązań ekonomicznych regionu z Azją Południową, w tym przede wszystkim z Indiami. W wymiarze globalnym ma to służyć zwiększeniu liczby dostawców surowców (w tym surowców energetycznych) oraz produktów rolnych na rynki światowe, a w wymiarze regionalnym – wzmacniać bezpieczeństwo ekonomiczne poprzez zwiększenie tempa wzrostu gospodarczego, rozwój współzależności gospodarczych, kontaktów międzyludzkich oraz tworzenie miejsc pracy. Działania w tym zakresie określono Inicjatywą Nowego Jedwabnego Szlaku. W amerykańskiej strategii wskazano, że połączenie państw Azji Centralnej z Indiami i Oceanem Indyjskim za pośrednictwem Afganistanu i Pakistanu służy rozwojowi gospodarczemu państw zaangażowanych w tę inicjatywę oraz wzrostowi dochodów do afgańskiego budżetu, zmniejszając tym samym zapotrzebowanie tego kraju na zewnętrzną pomoc finansową. Za warunek osiągnięcia powyższych celów uznano likwidację barier dla handlu o charakterze: politycznym (regionalne konflikty i napięcia wewnątrz- oraz międzypaństwowe), infrastrukturalnym i administracyjnym (np. związanych z procedurami wizowymi). Z tego względu władze USA przewidziały wsparcie dla: budowy nowych połączeń kolejowych, autostrad, rurociągów oraz modernizacji przejść granicznych z Azji Centralnej w kierunku Oceanu Indyjskiego. Wyrażono również gotowość podzielenia się doświadczeniem w likwidacji przeszkód biurokratycznych i prawnych stanowiących pozostałość po dawnych praktykach protekcyjnych, a także udzielenia pomocy w przygotowaniu rozwiązań instytucjonalno-prawnych dostosowanych do norm wymiany handlowej w XXI w.

Ogłoszeniu nowej strategii USA względem Azji Centralnej nie towarzyszyły znaczące zmiany w wysokości budżetu (około 100 mln USD rocznie) na współpracę z państwami regionu i realizację wskazanych celów (zob. Tabela 1.). Głównymi odbiorcami amerykańskiej pomocy zagranicznej w Azji Centralnej pozostały: Kirgistan, w którym priorytetem władz amerykańskich był rozwój instytucji demokratycznych i społeczeństwa obywatelskiego po zmianie władzy i konflikcie etnicznym w tym kraju z 2010 r.; oraz Tadżykistan, gdzie postawiono na wzmocnienie sił bezpieczeństwa wzdłuż granicy z Afganistanem i stabilizację sytuacji wewnętrznej. Po ogłoszeniu strategii USA nie doszło również do zmiany struktury pomocy zagranicznej udzielanej państwom Azji Centralnej (zob. Tabela 2.). W dalszym ciągu środki finansowe kierowano przede wszystkim do trzech sfer: wsparcie demokracji i praw człowieka; rozwój gospodarczy; oraz przedsięwzięcia związane z ochroną zdrowia. Należy jednak zauważyć, że spośród krajów leżących na całej trasie Inicjatywy Nowego Jedwabnego Szlaku główną część środków finansowych skierowano nie do Azji Centralnej, lecz do Afganistanu i Pakistanu. Z tego względu jedyną znaczącą inwestycją realizowaną w regionie i współfinansowaną przez USA (15 mln USD) jest projekt CASA-1000 (połączenia między sieciami energetycznymi z Kirgistanu i Tadżykistanu do Afganistanu i Pakistanu), którego całkowity koszt szacowano na 1,170 mld USD⁷.

Tabela 1. Pomoc zagraniczna USA dla państwach Inicjatywy Nowego Jedwabnego Szlaku w latach 2011–2014 (w mln USD)¹

Państwo\Rok ²	2011	2012	2013	2014
Azja Centralna łącznie	101,50	108,47	97,41	98,18
Kazachstan	18,63	15,37	16,61	12,66
Kirgistan	41,36	47,40	49,14	45,36
Tadżykistan	27,06	28,75	17,55	27,81
Turkmenistan	8,01	8,18	6,97	4,74
Uzbekistan	6,44	8,77	7,14	7,61
Afganistan	6 600,00	2 180,00	1 230,00	1 950,00
Indie	74,97	39,79	67,35	116,37
Pakistan	1 170,00	514,21	553,71	921,61
Razem	7 946,47	2 842,47	1948,47	3 086,16

¹ Tabela przedstawia pomoc zagraniczną rzeczywiście wydatkowaną; ² Rok fiskalny w USA.

Źródło: opracowanie własne.

Chińska strategia współpracy z państwami Azji Centralnej została przedstawiona przez Prezydenta ChRL, Xi Jinpinga, w przemówieniu wygłoszonym 7 września 2013 r. na Uniwersytecie Nazarabajewa w Astanie. Wizyta w Kazachstanie była elementem

⁷ *U.S. Support for the New Silk Road*, Oficjalna strona Departamentu Stanu, <http://www.state.gov/p/sca/ci/af/newsilkroad> [dostęp: 20.05.2015]; *Project Information Document (Appraisal Stage) – Central Asia South Asia Electricity Transmission and Trade Project (CASA-1000) – P145054*, Oficjalna strona Banku Światowego, http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDContentServer/WDSP/SAR/2014/03/11/090224b0823180b5/1_0/Rendered/INDEX/Project0In-form0CASA010000000P145054.txt [dostęp: 14.07.2015].

dziesięciodniowej (3–13 września 2013 r.) podróży Prezydenta Xi po Azji Centralnej⁸. Przemówienie w całości poświęcono relacjom ChRL z państwami Azji Centralnej w sferach: politycznej, militarnej oraz ekonomicznej. Strategię w tym ostatnim obszarze określono wizją *Ekonomicznego Pasa Jedwabnego Szlaku*⁹.

Tabela 2. Struktura pomocy zagranicznej USA dla państw Azji Centralnej latach 2011–2014 (w mln USD)¹

Kategoria \ Rok ²	2011 r.	2012 r.	2013 r.	2014 r. ³
Demokracja, prawa człowieka i zarządzanie	21,66	23,91	22,40	6,20
Rozwój gospodarczy	38,71	40,08	27,89	15,17
Edukacja i Pomoc społeczna	4,99	2,96	1,19	2,05
Ochrona środowiska	0,47	0,00	0,00	0,00
Ochrona zdrowia	16,44	24,07	24,51	17,46
Pomoc humanitarna	3,86	1,28	2,00	0,21
Wielosektorowe	0,06	0,05	0,00	0,00
Pokój i bezpieczeństwo	7,75	8,00	12,27	6,37
Zarządzanie programami	7,81	8,33	7,85	5,36

¹Tabela przedstawia pomoc zagraniczną rzeczywiście wydatkowaną; ²Rok fiskalny w USA; ³Nie uwzględnia 45,36 mln USD pomocy zagranicznej udzielonej w 2014 r. Kirgistanowi z uwagi na brak danych o strukturze wydatków tych środków finansowych.

Źródło: opracowanie własne.

W kwestii kontaktów politycznych, władze ChRL za swój cel uznały rozwój przyjaznych stosunków i budowę wzajemnego zaufania z każdym podmiotem gotowym do podjęcia kooperacji ukierunkowanej na wspólny rozwój oraz dobrobyt. Podkreśliły przy tym, że nie zamierzają ingerować w wewnętrzne sprawy partnerów zagranicznych, pozostawiając je w wyłącznej gestii miejscowych społeczeństw. Zaznaczyły również, że kwestii reżimu politycznego nie uznają za kryterium decydujące o stanie

⁸ W jej trakcie odwiedził również: Turkmenistan, Uzbekistan i Kirgistan oraz wziął udział w spotkaniu Szanghajskej Organizacji Współpracy (dalej: SOW) w Bishkeku. Była to trzecia podróż zagraniczną Prezydenta Xi od objęcia przez niego stanowiska w marcu 2013 r. W pierwszą wizytę (marzec 2013 r.) udał się do: Federacji Rosyjskiej, Zjednoczonej Republiki Tanzanii, Republiki Południowej Afryki i Republiki Konga. W trakcie drugiej podróży (maj–czerwiec 2013 r.) odwiedził: Trynidad i Tobago, Republikę Kostaryki, Meksykańskie Stany Zjednoczone oraz USA.

⁹ Rozwinięciem i uzupełnieniem tej strategii była ogłoszona w trakcie wizyty w Indonezji, w październiku 2013 r. inicjatywa Morskiego Jedwabnego Szlaku XXI w. Z czasem tę chińską koncepcję polityki zagranicznej opartą na odbudowie Jedwabnego Szlaku (lądowego i morskiego) zaczęto określać jako „jeden pas i jeden szlak”. M. Kaczmarek, *Nowy Jedwabny Szlak: uniwersalne narzędzie chińskiej polityki*, „Komentarze OSW” 2015, nr 161, s. 1. Jak wskazuje Justyna Szczudlik-Tatar idea odbudowy Jedwabnego Szlaku, pojawiła się po stronie chińskiej jeszcze na początku lat 90. XX w. W skutek rozwiązania sporów granicznych w ramach Szanghajskej Organizacji Współpracy (ówcześnie Szanghajskej Piątki) oraz pod wpływem doktryny polityki zagranicznej sformułowanej przez Deng Xiaopinga, zrezygnowano wtedy z tych planów. J. Szczudlik-Tatar, *China's New Silk Road Diplomacy*, „PISM Policy Papers” 2013, Vol. 34 (82), s. 2.

i przebiegu relacji dwustronnych. Dodatkowo w strategii ChRL zaznaczono gotowość współdziałania w sprawach dotyczących Azji Centralnej z państwami spoza regionu, w tym np. z Federacją Rosyjską (FR), zaznaczając, że zamiarem strony chińskiej nie jest budowa hegemonicznej pozycji w regionie, a jedynie zwiększenie jego otwartości. Ze względu na charakter wyznaczonych celów, za instrumenty ich realizacji uznano tradycyjne działania dyplomatyczne i oficjalne kontakty międzypaństwowe mające służyć: zacieśnianiu więzi i wymianie poglądów między elitami rządzącymi, rozwiązywaniu sporów oraz opracowaniu programów współpracy opartych na zasadach solidarności, inkluzywności, równości, a także wzajemnych korzyści.

W sferze bezpieczeństwa militarnego jako cel chińskiej inicjatywy strategicznej wymieniono przeciwdziałanie tzw. trzem postaciom zła, tzn. zjawiskom terroryzmu, separatyzmu i ekstremizmu, a także zwalczanie przemytu narkotyków oraz działalności grup przestępczych. Działania te ukierunkowano na ochronę suwerenności, integralności terytorialnej, bezpieczeństwa narodowego i stabilności państw regionu oraz na kreowanie dobrych warunków dla rozwoju gospodarczego i budowę dobrobytu obywateli. Władze ChRL wskazały, że cele te zamierzają osiągnąć w oparciu o porozumienia międzynarodowe, zarówno bi- jak i multilateralne. Za najistotniejsze forum kooperacji w tej sferze uznano SOW.

Jako podstawę bezpieczeństwa ekonomicznego Azji Centralnej i cel współpracy w sferze gospodarczej między ChRL a państwami regionu uznano budowę regionalnej wspólnoty interesów oraz rozwój powiązań ekonomicznych opartych na wzajemnych korzyściach. Za ich fundament wskazano bliskość geograficzną oraz komplementarność gospodarek. Strona chińska wymieniła następujące działania mające służyć realizacji tych planów: zacieśnianie kontaktów między środowiskami biznesowymi; budowę dróg łączących Pacyfik z Morzem Bałtyckim za pośrednictwem Azji Centralnej; likwidację barier dla handlu; oraz wzrost wykorzystania walut lokalnych w rozliczeniach bilateralnych.

Ogłoszeniu przez ChRL strategii Ekonomicznego Pasa Jedwabnego Szlaku towarzyszyło podpisanie porozumień gospodarczych (m.in. w sektorach infrastrukturalnym, energetycznym i nowych technologii) z państwami Azji Centralnej o łącznej wartości przekraczającej 48 mld USD oraz ufundowanie przez władze tego kraju 30 tys. stypendiów na chińskich uniwersytetach dla studentów z państw SOW¹⁰. Jednym z zapleczy finansowych inwestycji realizowanych w ramach omawianej strategii ma być zaproponowany przez stronę chińską w październiku 2013 r. i powołany w czerwcu 2015 r. Azjatycki Bank Inwestycji Infrastrukturalnych o kapitale autoryzowanym 100 mld USD (początkowy kapitał subskrybowany to 50 mld USD)¹¹.

¹⁰ Kazachstan – 30 mld USD; Uzbekistan – 15 mld USD; Kirgistan – 3 mld USD; Turkmenistan – 14 porozumień o nieznaney łącznej wartości. A. Jarosiewicz, *Chińskie tour de force w Azji Centralnej*, „Tydzień na Wschodzie”, 18.09.2013, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-09-18/chinskie-tour-de-force-w-azji-centralnej> [dostęp: 27.06.2015].

¹¹ J. Szczudlik-Tatar, D. Wnukowski, *Azjatycki Bank Inwestycji Infrastrukturalnych: Szanse dla polskiego biznesu*, „Biuletyn PISM” 2015, nr 52 (1289), s. 1. Pomysł Azjatyckiego Banku Inwestycji infrastrukturalnych został przedstawiony przez Prezydenta Xi w przemówieniu wygłoszonym w indonezyjskim parlamencie 2 października 2013 r. Porozumienie w sprawie utworzenia tej instytucji (ang. *Memo-randum of Understanding*) zostało zawarte 24 października 2014 r., natomiast 29 czerwca 2015 r. przedstawiciele 50 państw podpisali dokument założycielski-statut (ang. *Articles of Agreement*) Azjatyckiego Banku Inwestycji Infrastrukturalnych.

Na przełomie 2014 i 2015 r. zaczął również działać, utworzony przez władze ChRL, Fundusz Jedwabnego Szlaku, którego zadaniem, jako inwestora typu *private equity*, jest wsparcie rozwoju przedsiębiorstw w krajach i regionach leżących na trasie chińskiego Jedwabnego Szlaku¹².

Implikacje strategii regionalnych USA i ChRL dla bezpieczeństwa w Azji Centralnej

Wyzwania i zagrożenia dla bezpieczeństwa

Pomiędzy strategiami dotyczącymi współpracy USA i ChRL z państwami Azji Centralnej zidentyfikować można następujące podobieństwa: cel w postaci zwiększenia otwartości Azji Centralnej i jej integrację z gospodarką światową (tzw. polityka otwartych drzwi¹³), poprzez likwidację barier dla handlu i rozwój połączeń infrastrukturalnych z partnerami spoza regionu; odrzucenie koncepcji tworzenia wyłącznych stref wpływów w regionie oraz zainteresowanie potencjałem surowcowym regionu, w tym przede wszystkim jego zasobami energetycznymi.

Pomimo tych elementów wspólnych między obu strategiami występują zasadnicze różnice, do których zaliczyć należy odmienności w zakresie: priorytetów współpracy i sposobów osiągania wyznaczonych celów; roli mocarstw w rozwoju współpracy regionalnej; kierunków budowy Nowego Jedwabnego Szlaku i roli państw Azji Centralnej w handlu międzynarodowym; skali projektów i poziomie zaangażowania zasobów (w tym środków finansowych) w realizację strategii; oraz sposobu postrzegania i podejścia do współpracy z państwami Azji Centralnej.

Te podobieństwa i różnice określające pola kooperacji i rywalizacji w Azji Centralnej między USA a ChRL, a także między tymi mocarstwami i pozostałymi aktorami polityki regionalnej, zdaniem autorów będą kształtowały środowisko bezpieczeństwa w Azji Centralnej i decydowały o zdolnościach do przeciwdziałania zagrożeniom. W literaturze przedmiotu do najważniejszych wyzwań i zagrożeń zalicza się: rywalizację mocarstw o wpływy, czyli tzw. Nową Wielką Grę; fundamentalizm islamski i działalność ugrupowań terrorystycznych, zarówno rodzimych jak i wywodzących się z Afganistanu i Pakistanu; przestępczość zorganizowaną, przemyt i handel narkotykami; spory terytorialne i zatargi graniczne; degradację środowiska naturalnego i spory o bogactwa naturalne, w tym o wodę oraz surowce energetyczne; konflikty etniczne i problemy społeczne (np. bezrobocie, ubóstwo, HIV/AIDS); autorytaryzm i problem

¹² *China's \$40 billion Silk Road fund starts work along PE lines: central bank*, Agencja Informacyjna Reuters, 16.02.2015, <http://www.reuters.com/article/2015/02/16/us-china-silkroad-idUSKB-NOLK03720150216> [dostęp: 27.06.2015].

¹³ Jest to termin z zakresu historii stosunków międzynarodowych, odnoszący się do prowadzonej na przełomie XIX i XX w. przez USA polityki względem Chin i mocarstw tworzących własne strefy wpływów w tym kraju. Strona amerykańska postulowała ówczesnie, by rywalizujące mocarstwa w swoich strefach wpływów w Chinach nie stosowały praktyk protekcyjnych i nie tworzyły barier dla handlu, stosując względem kupców ze wszystkich państw jednakowe zasady i taryfy, zapewniając im tym samym równy dostęp do rynku chińskiego. W. Dobrzycki, *Historia stosunków międzynarodowych, 1815–1945*, Warszawa 2004, s. 273–276.

sukcesji władzy; niską jakość zarządzania i słabość instytucjonalną państw regionu oraz powszechną korupcję¹⁴.

Strategie USA i ChRL a zagrożenia i wyzwania dla bezpieczeństwa w Azji Centralnej

Kwestia fundamentalizmu islamskiego oraz działalności ugrupowań terrorystycznych została podjęta w strategii obu mocarstw. Zarówno władze USA, jak i ChRL uznały, że zwalczanie tego zjawiska jest niezbędne dla bezpieczeństwa globalnego i regionalnego oraz z punktu widzenia stworzenia dogodnych warunków dla rozwoju gospodarczego. Plany obu mocarstw różnią się jednak pod względem metod osiągnięcia wskazanego celu. O ile strona amerykańska kładzie nacisk na stabilizację Afganistanu oraz zwalczanie grup terrorystycznych, o tyle dla strony chińskiej najważniejsza jest współpraca w formatach wielostronnych, w ramach np. SOW.

Do problemu przestępczości zorganizowanej władze USA w swojej strategii odnoszą się dość lakonicznie, stwierdzając jedynie potrzebę walki z przemytem i handlem narkotykami. Natomiast ChRL kładzie większy nacisk na przeciwdziałanie temu zagrożeniu. W strategii stwierdzono, że rząd w Pekinie jest zdeterminowany zwalczać problem handlu narkotykami i międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przede wszystkim na drodze współpracy dwustronnej z państwami regionu oraz w ramach SOW. Większe zainteresowanie strony chińskiej tym zagrożeniem należy tłumaczyć geograficzną bliskością państw Azji Centralnej do ChRL, przez którą państwo to jest, bardziej niż Stany Zjednoczone, narażone na negatywne konsekwencje tych zjawisk.

Rozwiązanie problemu sporów terytorialnych i zatargów granicznych zostało uznane przez władze amerykańskie za istotny przedmiot strategii względem Azji Centralnej. Ma to służyć podniesieniu poziomu bezpieczeństwa w regionie oraz stworzyć dogodne warunki dla współpracy gospodarczej i intensyfikacji handlu międzynarodowego w Azji Centralnej. Natomiast w przypadku ChRL, o ile władze tego kraju wyraziły zainteresowanie budową dobrych relacji oraz powiązań ekonomicznych z regionem, o tyle w strategii nie wskazały działań na rzecz łagodzenia napięć i konfliktów między państwami Azji Centralnej, stanowiących istotną barierę dla rozwoju takiej współpracy. Rząd w Pekinie np. nie podjął się roli mediatora w tych sporach, co wiązać należy z przyjętą zasadą niemieszania się w politykę innych państw i konflikty poza granicami Chin.

Odnosnie do kwestii degradacji środowiska naturalnego i sporów o bogactwa naturalne, w tym o wodę oraz surowce energetyczne, w strategiach USA i ChRL wymieniono jedynie takie zagrożenia. Żadne z mocarstw nie przedstawiło jednak planów przeciwdziałania im. W dokumencie USA posłużono się lakonicznym stwierdzeniem,

¹⁴ M. Romańczuk, *Rywalizacja o wpływy na obszarze Azji Centralnej: współczesna „Nowa Wielka Gra”*, [w:] *Prawo i polityka na wschód od Europy*, red. J. Marszałek-Kawa, P. Wawrzyński, Toruń 2014, s. 82–90; M. Falkowski, J. Lang, *Zakładnicy Moskwy, klienci Pekinu: Bezpieczeństwo w Azji Centralnej w dobie malejącej roli Zachodu*, Warszawa 2014, s. 16–23; D. Kimmage, *Security Challenges in Central Asia: Implications for the EU's Engagement Strategy*, [w:] *Engaging Central Asia: The European Union's New Strategy in the Heart of Eurasia*, red. N.J. Melvin, Bruksela 2008, s. 13–17; N. Swanström, *Traditional and Non-Traditional Security Threats in Central Asia: Connecting the New and the Old*, „China and Eurasia Forum Quarterly” 2010, Vol. 8, No. 2, s. 41–51.

że administracja amerykańska będzie dążyć do nawiązania partnerstwa z państwami regionu w dziedzinach energetyki oraz zwalczania zmian klimatycznych. Natomiast strona chińska ograniczyła się do stwierdzenia, iż plany zwalczania tego typu zagrożeń będą wypracowywane na drodze dialogu i działań multilateralnych w ramach organizacji regionalnych.

Rozwiązanie problemu konfliktów etnicznych stanowi istotny element strategii USA i ChRL względem Azji Centralnej. Jednak o ile strona amerykańska w tym zakresie wskazała na znaczenie rozwoju efektywnych instytucji demokratycznych, będących platformą dialogu i pokojowego rozwiązywania konfliktów wewnętrznych, o tyle władze chińskie, deklarując gotowość współpracy w zwalczaniu separatyzmu, opowiedziały się za siłowym (policyjno-militarnym) sposobem rozwiązania (tłumienia) sporów etnicznych.

W kwestii niebezpieczeństw związanych z autorytaryzmem, sukcesą władzy, korupcją i problemami społecznymi w państwach Azji Centralnej, takimi jak bezrobocie, ubóstwo, HIV/AIDS, oba mocarstwa przyjęły odmienny sposób adresowania tych zagrożeń. Celem strony amerykańskiej jest zwiększenie skuteczności samych państw i społeczeństw Azji Centralnej w samodzielnym rozwiązywaniu tych problemów. Służyć temu ma wsparcie finansowe działań na rzecz budowy silnych państw demokratycznych, rozwoju społeczeństwa obywatelskiego oraz przejrzystych gospodarek rynkowych. Podobnego podejścia nie mogły zaprezentować władze ChRL, same reprezentujące państwo niedemokratyczne i zmagające się z problemem korupcji. Z tego względu podkreślono gotowość współpracy z państwami regionu niezależnie od przyjętego przez nie reżimu politycznego. Strona chińska natomiast w żaden sposób nie odniosła się do zagrożeń związanych z problemami społecznymi. Wiązać to należy po pierwsze z faktem, że te same wyzwania pozostają nierozwiązane w samych Chinach, więc władze tego kraju starają się nie zwracać na nie uwagi opinii wewnętrznej i międzynarodowej. Po drugie, jest to po raz kolejny wynik przyjęcia przez władze w Pekinie zasady nieingerencji w sprawy wewnętrzne innych państw. Ogranicza ona możliwości walki z zagrożeniami dla bezpieczeństwa mającymi współcześnie często źródło w sytuacji wewnątrzpaństwowej.

Wpływ relacji amerykańsko-chińskich na bezpieczeństwo w regionie

W sferach politycznej i militarnej, strategię obu mocarstw kreują przede wszystkim pola sporne i sprzyjają wzajemnej konfrontacji USA i ChRL. W tym względzie zwrócić należy uwagę na problem reżimów politycznych państw Azji Centralnej. Amerykańskie wsparcie dla rozwoju demokracji w regionie przez władze w Pekinie będzie odbierane jako ingerencja w wewnętrzne sprawy tych państw. Warto przy tym zauważyć, że przywódcy republik centralnoazjatyckich, postrzegając ruchy i organizacje prodemokratyczne jako zagrożenie dla własnej władzy, przejawy społeczeństwa obywatelskiego i działania na rzecz jego rozwoju określają działalnością terrorystyczną i/lub ekstremistyczną oraz podejmują kroki w celu ich zwalczania. Ponieważ strona chińska wskazała w strategii, iż zamierza wspólnie przeciwdziałać „trzem postaciom zła”, w efekcie może dojść do jej udziału w neutralizowaniu przedsięwzięć wspieranych przez USA¹⁵. Ryzyko takiej bezpośredniej konfrontacji zmniejsza jednak fakt, że

¹⁵ Należy uznać, że zaangażowanie takie byłoby podyktowane nie tylko dążeniem do ochrony norm prawa międzynarodowego (zasady nieingerencji), ale również chęcią przeciwdziałania tworzeniu wo-

dotychczas władze ChRL wykazywały ograniczoną gotowość do prowadzenia operacji policyjno-wojskowych poza granicami swego kraju.

Z kolei strona amerykańska będzie zainteresowana przeciwdziałaniem, promowanym przez ChRL, zasadom nieingerencji w wewnętrzne sprawy państw oraz różności odmiennych reżimów politycznych, jako tożsamy z ochroną niedemokratycznych elit państw rządzących Azji Centralnej. Analiza strategii USA wskazuje, że władze tego kraju dostrzegają związek między reżimem politycznym i funkcjonowaniem instytucji oraz standardów demokratycznych a poziomem regionalnego bezpieczeństwa i dobrobytu. W tym ujęciu, korupcja i dysfunkcjonalność lokalnych reżimów skutkuje niewydolnością państw, niską jakością aparatów administracyjnych oraz świadczonych usług publicznych, obniżając tym samym tempo rozwoju gospodarczego i prowadząc do niezadowolenia społecznego. Przy braku otwartego dialogu społecznego i politycznych mechanizmów rozwiązywania sporów, tworzy to dogodne warunki dla rozwoju ruchów ekstremistycznych mogących przerodzić się w regionalne, a nawet globalne zagrożenie bezpieczeństwa.

Analiza obu strategii wskazuje na kwestię neutralizowania wpływów i zwalczania terroryzmu oraz ekstremizmu islamskiego, jako pole do regionalnej współpracy między mocarstwami. Zarówno władze USA, jak i ChRL wyraziły zainteresowanie wzmacnianiem bezpieczeństwa państw Azji Centralnej oraz krajów sąsiadujących, dla których fundamentalizm religijny stanowi obecnie jedno z głównych zagrożeń. Taka zgodność będzie poprawiała skuteczność działań prowadzonych w tym zakresie. Przejawy wspólnego zaangażowania obu mocarstw na rzecz stabilizacji sytuacji bezpieczeństwa w regionie można już obserwować przy okazji rozmów prowadzonych między władzami Afganistanu i przedstawicielami ruchu Talibów¹⁶. Jednocześnie jednak nie należy się spodziewać, by tej współpracy na poziomie polityczno-dyplomatycznym towarzyszyły koordynowane operacje policyjno-wojskowe bądź wspólne programy wzmacniania potencjału obronnego państw Azji Centralnej.

Najistotniejsza część obu strategii względem Azji Centralnej dotyczy bezpieczeństwa ekonomicznego i współpracy z państwami regionu w sferze gospodarczej. Zauważyć należy, że oba mocarstwa są zainteresowane likwidacją barier dla handlu i integracją Azji Centralnej z globalnym systemem ekonomicznym. Biorąc pod uwagę, iż zarówno USA, jak i ChRL należą do Światowej Organizacji Handlu (dalej: WTO), a z krajów regionu jej członkami są Kirgistan, Tadżykistan (najbiedniejsze pod względem PKB), a od 2015 r. także Kazachstan¹⁷, możliwe jest wspólne promowanie i wspieranie liberalizacji zasad handlu w oparciu o normy wypracowane w ramach tej federacji.

Obie strategie zakładają również wspieranie rozwoju gospodarczego i regionalnej wymiany handlowej poprzez budowę nowej infrastruktury do transportu towarów

kół swych granic sieci amerykańskich sojuszników. Jej powstanie byłoby zagrożeniem bezpieczeństwa narodowego ChRL w jego wymiarze zewnętrznym (względy strategiczne związane z polityką powstrzymywania) oraz wewnętrznym (bezpieczeństwa ustrojowego poprzez promocję wartości demokratycznych na terytorium Chin).

¹⁶ J. Goldstein, M. Mashal, *Afghan Officials and Taliban Meet in Possible Step Toward Peace Talks*, „New York Times”, 8.07.2015, s. A6.

¹⁷ Władze USA uznają przystąpienie Kazachstanu do WTO za jedno z osiągnięć Inicjatywy Nowego Jedwabnego Szlaku. Zob. *U.S. Support...*, *op. cit.*

i osób. Chociaż amerykańska Inicjatywa Nowego Jedwabnego Szlaku i chińska koncepcja Ekonomicznego Pasa Jedwabnego Szlaku różnią się pod względem kierunku rozwoju tej infrastruktury (odpowiednio: z północy na południe i ze wschodu na zachód), nie ma obiektywnych przesłanek do twierdzenia, że plany te się wzajemnie wykluczają. Przyjmując, iż infrastruktura ta nie będzie tworzona w oparciu o zasoby finansowe państw Azji Centralnej, a za fundusze pochodzące od podmiotów zewnętrznych, nie ma przeszkód, by połączenia powstawały w obu kierunkach i pełniły względem siebie komplementarną rolę.

Zależnie od polityki gospodarczej, prowadzonej przez państwa Azji Centralnej oraz ich otwartości na inwestycje zagraniczne, potencjalnym obszarem rywalizacji w sferze gospodarczej może stać się sektor energetyczny. Jeżeli państwa regionu starałyby się kontrolować wysokość wydobycia i podaży surowców na eksport, ograniczając kapitałowi zagranicznemu dostęp do zasobów energetycznych, to prawdopodobny jest scenariusz współzawodnictwa między firmami energetycznymi z USA (Zachodu) i ChRL, mogącego skutkować także napięciami między mocarstwami. Jeżeli jednak kraje Azji Centralnej będą zainteresowane maksymalizacją wielkości – a co się z tym wiąże także i dochodów budżetowych z – eksportu zasobów energetycznych oraz dywersyfikacją jego kierunków, to rezerwy energetyczne regionu pozwalają na wzrost wydobycia i sprzedaż surowców w obu kierunkach, co pozwoli na uniknięcie napięć między mocarstwami¹⁸.

Podsumowując, analiza obu strategii wskazuje, że pola do amerykańsko-chińskiego współdziałania w Azji Centralnej są ograniczone. Chociaż nie sugerują one regionalnej kooperacji między tymi mocarstwami, jednocześnie na ich podstawie nie można stwierdzić, by – z wyłączeniem sfery politycznej – determinowały one również konflikt między nimi. Obie strategie mają względem siebie raczej komplementarny charakter i stwarzają pole do neutralnej koegzystencji. W takim ujęciu, USA i ChRL nie stanowią dla siebie – z wyłączeniem sfery politycznej – bariery dla realizacji celów i interesów regionalnych. Oznacza to, że ich stosunki w sprawach Azji Centralnej nie muszą przybrać formy konfrontacji traktowanej jako gra o sumie zerowej, w której za własny interes uznaje się także sabotowanie planów drugiej strony. Taki scenariusz rywalizacji między mocarstwami nie sprzyjałby realizacji ich interesów i skutkowałby obniżeniem poziomu bezpieczeństwa w regionie. Obie strony, mając świadomość tego zagrożenia i starając się mu przeciwdziałać, powołały bilateralne forum konsultacji w sprawach Azji Centralnej funkcjonujące w ramach szerszego amerykańsko-chińskiego Dialogu Strategicznego i Gospodarczego¹⁹.

Biorąc pod uwagę, że analiza strategii prowadzi do wniosku, iż władzom obu mocarstw nie zależy na tworzeniu stref wyłącznych wpływów w Azji Centralnej²⁰, zaś

¹⁸ Na temat zasobów energetycznych Azji Centralnej i perspektyw ich eksportu zob. W. Jędrzejewski, *Perspektywy eksportu gazu ziemnego z regionu Morza Kaspijskiego i ich implikacje dla stosunków międzynarodowych – stan na I połowę 2012 roku*, [w:] *Bezpieczeństwo energetyczne – surowce kopalne vs alternatywne źródła energii*, red. P. Kwiatkiewicz, Poznań 2013, s. 51–76.

¹⁹ Assistant Secretary Biswal Hosts U.S.-China Sub-Dialogue on Central Asia, June 9, 2015, Oficjalna strona Departamentu Stanu, <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2015/06/243310.htm> [dostęp: 10.06.2015].

²⁰ Strategia USA wskazuje na wspieranie wzrostu wpływów Indii w Azji Centralnej oraz planów integracji gospodarczej regionu z tym państwem. Natomiast w przypadku strategii chińskiej plan sugeruje, by infrastruktura z ChRL do Azji Centralnej biegła także dalej do Europy, co wytwarza zależność

ich celem jest zwiększenie otwartości Azji Centralnej i wprowadzenie w regionie zasad polityki otwartych drzwi, polem najgłębszej współpracy między USA a ChRL w sprawach regionalnych może się okazać kwestia balansowania wpływów (politycznych, militarnych i gospodarczych) FR. W ich interesie leży przeciwdziałanie hegemonicznym dążeniom władz tego kraju oraz równoważenie wywieranego przez nie nacisku na państwa regionu ukierunkowanego na integrację gospodarczą obszaru poradzieckiego. Tworzenie takich regionalnych bloków handlowych, chociaż wspiera wzrost wymiany między jego członkami, tworzy jednak nowe bariery dla handlu i obniża wymianę z partnerami nieuczestniczącymi w takiej integracji. Dodatkowo, z uwagi na charakter i strukturę rosyjskiej gospodarki, taka integracja wokół FR nie sprzyja również rozwojowi, modernizacji i poprawie konkurencyjności gospodarek państw Azji Centralnej.

Bezpieczeństwo Azji Centralnej a relacje USA i ChRL z Rosją w kwestiach regionalnych

Dla władz FR priorytetem polityki zagranicznej i bezpieczeństwa względem obszaru poradzieckiego, w tym w Azji Centralnej, jest zachowanie wyłącznej strefy wpływów politycznych i militarnych w regionie oraz ochrona więzi gospodarczych stanowiących pozostałości po Związku Radzieckim²¹. To zainteresowanie ograniczeniem roli i wpływów innych mocarstw w polityce regionalnej podyktowane jest względami historycznymi oraz geostrategicznymi. Cel władz FR w postaci zachowania hegemonii państwa w regionie można określić współczesną „Doktryną Monroe’a”²², tyle że realizowaną w Eurazji.

Strona rosyjska chroni swoją zdolność oddziaływania na sferę polityki wewnętrznej i zagranicznej państw Azji Centralnej, wykorzystując: personalne związki i dawne zależności przywódców państw regionu od władz na Kremlu; wpływy kultury i języka rosyjskiego, a także dominację mediów rosyjskojęzycznych w sferze informacyjnej, dającą możliwość kształtowania świadomości społecznej i wzmocnienie prorosyjskiej

gospodarczą nie tylko między ChRL i Azją Centralną, ale również między Azją Centralną a np. Unią Europejską. Należy przyjąć, że gdyby obu mocarstwom zależało na budowaniu strefy wyłącznych wpływów w regionie, nie tworzyłyby one strategii wspierających interesy i wpływy regionalne potencjalnych konkurentów. Nie należy jednak przez to rozumieć, iż obu mocarstwom w ogóle nie zależy na budowie wpływów i silnej pozycji w regionie. Oznacza to tylko tyle, że oba mocarstwa przyjmują, iż nie są w stanie zmonopolizować stosunków z Azją Centralną i odgrywać roli podmiotu decydującego o relacjach państw regionu z aktorami zewnętrznymi.

²¹ Концепция внешней политики Российской Федерации, Утверждена Президентом Российской Федерации В.В. Путиным 12.02.2013 г., Oficjalna strona Ministerstwa Spraw Zagranicznych FR, http://archive.mid.ru/brp_4.nsf/0/6D84DDEDEDBF7DA644257B160051BF7F [dostęp: 10.06.2015]; A. Bryc, *Rosja w XXI wieku: Gracz światowy czy koniec gry?*, Warszawa 2008, s. 35–36.

²² Doktryna w polityce USA wywodząca się z oświadczenia prezydenta Jamesa Monroe z 2 grudnia 1823 r., ogłoszonego w orędziu do Kongresu. Stwierdził on wówczas, że niedopuszczalna jest jakakolwiek ingerencja państw europejskich w sprawy państw amerykańskich, a z kolei USA nie będzie ingerować w sprawy Europy lub europejskich kolonii. Zawierała się w skrótowym hasle „Ameryka dla Amerykanów”. Początkowo była jedynie deklaracją. Od lat 40. XIX wieku stała się obowiązującą doktryną polityki zagranicznej USA. W 1904 r. została rozszerzona przez prezydenta Theodore’a Roosevelta o prawo do podejmowania przez USA jednostronnych interwencji w Ameryce Łacińskiej. Obecnie podobną doktrynę próbuje stworzyć Rosja dla obszaru postradzieckiego.

orientacji wśród elit kulturalnych i politycznych Azji Centralnej; oraz regionalne organizacje międzynarodowe takie jak np. Wspólnota Niepodległych Państw. Utrudnianiu współpracy z państwami i instytucjami zachodnimi służy również wspieranie przez FR niedemokratycznych reżimów politycznych w państwach Azji Centralnej oraz przeciwdziałanie procesowi ich demokratyzacji. Strona rosyjska wykorzystuje także regionalne konflikty (graniczne, etniczne, o zasoby naturalne bądź o przywództwo), starając się przeciwdziałać zbliżeniu i współpracy między państwami Azji Centralnej stosując politykę *divide et impera*²³.

Od momentu rozpadu ZSRR władze FR wiążą kwestię własnego bezpieczeństwa postrzeganego w sposób tradycyjny, w ujęciu militarnym, z sytuacją w Azji Centralnej. Region ten stanowi element strategiczny w obronie tzw. miękkiego podbrzusza Rosji i jest on traktowany jako strefa buforowa, mająca zapewniać bezpieczeństwo szerokiego pasa południowej granicy tego kraju. Z tego względu strona rosyjska jest przeciwna wojskowej obecności innych mocarstw w regionie oraz postrzega swój interes w przeciwdziałaniu zagrożeniom wypływającym z Azji Centralnej, np. religijnemu (islamskiemu) ekstremizmowi oraz przemytowi narkotyków. Realizacja tych celów odbywa się: w drodze współpracy polityczno-wojskowej, zarówno bi-, jak i multilateralnej, w tym w ramach SOW i Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym (OUBZ); poprzez obecność rosyjskich baz wojskowych w Azji Centralnej oraz dostawy rosyjskiej broni i wyposażenia wojskowego po preferencyjnych cenach²⁴.

W sferze gospodarczej celem strony rosyjskiej jest zachowanie więzi ekonomicznych stanowiących pozostałość po zintegrowanej gospodarce radzieckiej. Za szczególnie istotne uznaje utrzymanie uzależnienia państw Azji Centralnej w sektorach uznawanych za strategiczne, takich jak: energetyczny (wydobycie i eksport surowców energetycznych, produkcja paliw i energii elektrycznej) czy wojskowy. W realizacji tych celów wykorzystywane są: kolejne projekty integracji gospodarczej i rosyjskie próby tworzenia regionalnego bloku handlowego na obszarze poradzieckim²⁵; inwestycje przedsiębiorstw rosyjskich w Azji Centralnej i przejęcia przez nie własności firm z sektorów strategicznych; kontrola głównych szlaków eksportu surowców energetycznych z Azji Centralnej do Europy Zachodniej oraz podaży produktów petrochemicznych na wewnętrzne potrzeby konsumpcyjne państw regionu; a także regulacja dostępu imigrantów zarobkowych z Azji Centralnej do rosyjskiego rynku pracy²⁶.

²³ W. Górecki, *Coraz dalej od Moskwy. Rosja wobec Azji Centralnej*, Warszawa 2014, s. 18–26; M. Falkowski, *Polityka Rosji na Kaukazie Południowym i w Azji Centralnej*, Warszawa 2006, s. 21–38.

²⁴ K. Łastawski, *Koncepcje polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej*, [w:] *Federacja Rosyjska w stosunkach międzynarodowych*, red. A. Czarnocki, I. Topolski, Lublin 2006, s. 55–56; I. Topolski, *Siła militarna w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej*, Lublin 2004, s. 184–190; R.E. Kanet, *Russia and the Greater Caspian Basin: Withstanding the US Challenge*, [w:] *Key Players and Regional Dynamics in Eurasia. The Return of the 'Great Game'*, red. M.R. Freire, R.E. Kanet, Basingstoke 2010, s. 91–93; D. Brądkiewicz, Z. Śliwa, *Strategiczne interesy Rosji w Azji Centralnej*, „Kwartalnik Bellona” 2011, t. 93 (5), nr 4, s. 182–194.

²⁵ Obecnie jest to Eurazjatycka Unia Gospodarcza. Wcześniej takie bloki tworzone w ramach: Eurazjatyckiej Wspólnoty Gospodarczej, Unii Celnej oraz Wspólnej Przestrzeni Gospodarczej.

²⁶ S. Kardaś, *Odpływ w strefie wpływów*, „Nowa Europa Wschodnia” 2013, nr 6 (32), s. 23–28; S.F. Starr, S.E. Cornell, *Tactics and Instruments in Putin's Grand Strategy*, [w:] *Putin's Grand Strategy: The Eurasian Union and Its Discontents*, red. S.F. Starr, S.E. Cornell, Waszyngton 2014, s. 72–73; Ch.E. Ziegler, *Russia in Central Asia: The Dynamics of Great-Power Politics in a Volatile Region*, „Asian Perspective”

W sferze politycznej z uwagi na odmiennność celów brak jest pola do współpracy i występuje konflikt interesów między USA a FR. Podczas gdy strona amerykańska dąży do demokratyzacji państw Azji Centralnej, władze rosyjskie wspierają autorytarnych przywódców regionalnych licząc, że niedemokratyczny charakter rządów utrudniać będzie rozwój stosunków z państwami Zachodu, ograniczając tym samym ich obecność i wpływ w regionie. Taka polityka władz Rosji pozostaje natomiast zbieżna z zasadami współpracy w sferze politycznej przyjętymi przez stronę chińską, która podkreśliła, iż nie zamierza ingerować w wewnętrzne sprawy państw Azji Centralnej. Dodatkowo, warto zwrócić uwagę na deklarację strony chińskiej o gotowości współpracy w kwestiach regionalnych z FR. Wskazuje to na uznanie przez nią uprzywilejowanej pozycji i specjalnego charakteru relacji politycznych Rosji z państwami Azji Centralnej. Należy jednak uznać, że strona chińska będzie respektowała wpływy regionalne FR w sferze politycznej, o ile nie będą one naruszały interesów ChRL w pozostałych obszarach i utrudniały rozwoju współpracy w sferze gospodarczej. W tym kontekście, do konfliktu między FR a ChRL w kwestiach regionalnych może dojść w sytuacji, jeżeli strona rosyjska, przeciwdziałając demokratyzacji Azji Centralnej i rozwojowi wpływów politycznych Zachodu, działałaby na rzecz destabilizacji sytuacji wewnętrznej w państwach regionu i/lub – prowadząc politykę „dziel i rządź” – zaostrzałaby konflikty między państwami Azji Centralnej.

W sferze bezpieczeństwa militarnego dostrzec można wspólne zainteresowanie trzech mocarstw USA, ChRL i FR stabilizacją sytuacji w Afganistanie oraz zwalczaniem religijnego ekstremizmu, terroryzmu i przemytu narkotyków. Niemniej z uwagi na wzajemny brak zaufania, wrażliwość informacji odnoszących się do działalności wojska oraz odmienne podejście do zwalczania tych zagrożeń, nie należy oczekiwać współpracy i koordynacji działań w tym zakresie.

W sferze tej można natomiast dostrzec dwie kwestie sporne mogące stanowić źródło konfliktu przede wszystkim między USA i Rosją. Po pierwsze, ponieważ władze FR uznają Azję Centralną za strefę buforową chroniącą południowe granice Rosji, amerykańska obecność militarna w regionie i współpraca wojskowa z państwami Azji Centralnej ukierunkowana na zwalczanie np. terroryzmu będzie postrzegana jako zagrożenie dla bezpieczeństwa narodowego Rosji. W związku jednak z ograniczaniem amerykańskiej obecności wojskowej w Afganistanie i na szeroko pojętym Bliskim Wschodzie, ryzyko sporu w tym względzie ulega stopniowemu zmniejszeniu. Strona rosyjska starała się zapobiec amerykańskiej obecności wojskowej w Azji Centralnej, przyjmując w grudniu 2011 r. w ramach OUBZ zapis, że rozmieszczenie na terytorium któregośkolwiek z nich bazy wojskowej kraju nienależącego do organizacji, wymaga odtąd zgody wszystkich pozostałych członków. Drugim źródłem konfliktu między USA a FR może być aktywny udział strony rosyjskiej w zwalczaniu, jako przejawów „ekstremizmu”, ruchów prodemokratycznych i społeczeństwa obywatelskiego w Azji Centralnej w ramach zobowiązań SOW i OUBZ. Natomiast do konfliktu Rosji ze stroną chińską (a także amerykańską) może dojść, jeżeli władze Rosji próbowałyby

2014, Vol. 38, No. 4, s. 594–602, 611–612; E. Mazur-Cieślak, *Polityka imigracyjna Federacji Rosyjskiej jako narzędzie kształtowania stosunków dwustronnych z poradzieckimi państwami Azji Środkowej*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2013, nr 4 (28), s. 85–96; E. Fischer, *Rosyjski sektor surowców energetycznych i jego znaczenie dla gospodarki*, „Polityka Gospodarcza” 2001–2002, nr 5–6.

powtórzyć w Azji Centralnej „scenariusz Krymski” i wspierać separatystyczne dążenia mniejszości rosyjskiej (np. w północnym Kazachstanie) zamieszkującej region.

W sferze gospodarczej, jak już wcześniej zostało wskazane, cele i interesy z jednej strony USA i ChRL, a z drugiej FR pozostają sprzeczne. O ile ci pierwsi, dążąc do zwiększenia integracji Azji Centralnej z gospodarką światową oraz do wzmocnienia powiązań i współzależności gospodarczej państw regionu z podmiotami spoza obszaru poradzieckiego wspierają likwidację barier (infrastrukturalnych, taryfowych, administracyjno-prawnych, itp.) dla handlu, o tyle strona rosyjska, zabiegając o utrzymanie swoich wpływów i pozycji ekonomicznej oraz chroniąc odziedziczone po Związku Radzieckim powiązania gospodarcze z Azją Centralną, stara się angażować państwa regionu w tworzone przez siebie bloki handlowe, których powołanie kreuje nowe bariery dla wymiany i współpracy gospodarczej podmiotów do takich inicjatyw nie należących. Te przeciwne dążenia prowadzą do rywalizacji między mocarstwami w sferze gospodarczej mogącej przerodzić się w destabilizujący sytuację w regionie konflikt. Sektorem szczególnie narażonym na powstanie takiego konfliktu jest sektor energetyczny, w którym przede wszystkim strona chińska zabiega o dostęp do centralnoazjatyckich zasobów energetycznych oraz możliwość ich importu. Natomiast dla strony rosyjskiej priorytetem jest utrzymanie zależności państw regionu od eksportu surowców energetycznych za pośrednictwem infrastruktury rosyjskiej oraz ograniczenie konkurencji dla rosyjskich koncernów energetycznych na rynku chińskim ze strony państw Azji Centralnej.

Jednocześnie jednak należy zauważyć, że zarówno władze USA, jak i ChRL starają się minimalizować obawy strony rosyjskiej o ich plany w sferze gospodarczej, dążąc tym samym do zmniejszenia ryzyka konfliktu. W przypadku amerykańskiej inicjatywy Nowego Jedwabnego Szlaku wskazuje na to promowanie współpracy i integracji gospodarczej Azji Centralnej z Azją Południową i Indiami, nie zaś jak to było w przeszłości – omijających Rosję powiązań ekonomicznych z Europą (Unią Europejską), w relacjach handlowych, z którą Rosja od lat 90. XX w. chce dla państw regionu być jedynym pośrednikiem. Natomiast strona chińska, która z kolei planuje powstanie właśnie takich połączeń infrastrukturalnych z Azji Centralnej do Europy, mogących omijać Rosję, by przeciwdziałać negatywnej reakcji władz FR i zapobiec podjęciu przez nie kroków wymierzonych w chińską inicjatywę, w maju 2015 r. przyjęła Wspólną Deklarację o współpracy między Eurazjatycką Unią Gospodarczą a Ekonomicznym Pasem Jedwabnego Szlaku²⁷ oraz zgodziła się współfinansować, w ramach strategii, budowę kolei wysokich prędkości między Moskwą a Kazaniem. Obie strony chciały w ten sposób zademonstrować, że w sferze współpracy gospodarczej z Azją Centralną nie są dla siebie konkurentami.

²⁷ *Совместное заявление Российской Федерации и Китайской Народной Республики о сотрудничестве по сопряжению строительства Евразийского экономического союза и Экономического пояса Шелкового пути, Москва 08.05.2015*, Oficjalna strona Prezydenta FR, <http://kremlin.ru/supplement/4971> [dostęp: 09.05.2015]. Należy uznać, że strona chińska, podpisując to porozumienie, nie tylko zmierzała do zmniejszenia obaw władz FR, ale również zabezpieczała własne interesy w regionie, tworząc forum dialogu dające możliwość przedstawiania partnerowi rosyjskiemu własnych obaw związanych z promowanymi przez niego inicjatywami integracyjnymi.

Podsumowanie

Przed współczesną Azją Centralną stoją liczne wyzwania i zagrożenia dla bezpieczeństwa. Zaliczyć do nich należy: rywalizację mocarstw o wpływy; fundamentalizm islamski; przestępczość zorganizowaną, przemyt i handel narkotykami; nieuregulowane kwestie graniczne; degradację środowiska naturalnego i spory o zasoby naturalne; konflikty etniczne i problemy społeczne (np. bezrobocie, ubóstwo, HIV/AIDS); autorytaryzm i korupcję oraz zacofanie gospodarcze, niskie zaangażowanie w międzynarodowy podział pracy i handel globalny. Istotną rolę w ich zwalczaniu odgrywać będą potęgi światowe, takie jak Stany Zjednoczone i Chiny.

Badania wykazały, że strategie obu mocarstw stanowią odpowiedź na wskazane zagrożenia, a planowane działania służą wzmocnieniu bezpieczeństwa państw regionu. Interakcje amerykańsko-chińskie w sprawach regionalnych nie powinny stanowić źródła destabilizacji sytuacji w Azji Centralnej. Należy się spodziewać, iż najistotniejszą kwestią sporną między tymi mocarstwami okaże się sprawa promocji demokracji i przemian politycznych/ustrojowych w państwach regionu.

Natomiast w obszarach bezpieczeństwa militarnego i ekonomicznego zauważyć można zbieżność interesów i komplementarny charakter planów działań ukierunkowanych m.in. na zwalczanie terroryzmu czy pogłębienie integracji Azji Centralnej ze światowym systemem gospodarczym poprzez likwidację barier dla handlu. Te działania w sferze gospodarczej, które zmierzają do zwiększenia otwartości regionu i odbudowy Jedwabnego Szlaku, naruszając interesy i dotychczasową pozycję FR w Azji Centralnej, mogą stanowić źródło geopolitycznych napięć i konfliktów między mocarstwami destabilizując sytuację w regionie.